

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ РОЗУМІННЯ І МИСЛЕННЯ

У переважній більшості праць, в яких вивчена сутність феномена розуміння, його закономірності та механізми, дослідники найчастіше оперують мовою термінів психології мислення, зокрема аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, зіставлення тощо. Тому, на нашу думку, доцільно окремо і докладніше спинитись на проблемі співвідношення понять “розуміння” і “мислення”, розглянути питання про місце, яке займає розуміння в мислительній діяльності людини.

Проблема співвідношення понять “розуміння” і “мислення” постала ще на початку досліджень проблеми розуміння. Розуміння трактувалося по суті як мислительний процес, якому властиві всі особливості мислення: “Процеси розуміння – це і є процеси нашого мислення, спрямованого на розкриття тих чи інших об'єктів у їх істотних зв'язках з іншими об'єктами. Немає ніяких підстав відокремлювати розуміння від мислення, розглядати його як якийсь самостійний процес” [8, с.256]. Саме це положення Г.С. Костюка покладено в основу нашого підходу.

Незважаючи на те, що всі дослідники визнають незаперечний зв'язок розуміння і мислення, сутність цього зв'язку була різною. Зокрема, розуміння розглядалось як мислительний процес [9, 11, 12, 15], як властивість мислення [4], як один з випадків мислення [7], як компонент мислення [6]. Існує навіть погляд, згідно з яким мислення – це компонент розуміння [17].

Останнім часом у психології формується погляд, згідно з яким розуміння виокремлюється в спеціфічний пізнавальний процес, що стоїть поряд з іншими процесами. Найближчим до розуміння процесом все ж визнається мислення [1]. Але у цьому випадку ніякої аргументації, як правило, не наводиться.

Відзначаючи складність процесу розуміння, раз по разу зазначають, що вона така сама, як і складність мислення в цілому [20, с.320].

С.Л. Рубінштейн поділяв погляди на розуміння як на мислительний процес. При цьому він виділяє наступні суттєві особливості розуміння як процесу - це завжди перехід від нерозуміння до розуміння. Воно досягається включенням об'єкта розуміння в дедалі нові зв'язки, “повертанням” його елементів саме тим боком, де вони виявляють потрібну якість, адекватну контексту його зв'язків [15, с.235]. Іншими словами, за С.Л. Рубінштейном, механізм розуміння такий самий, як і мислення, пізнання взагалі: це “вичерпування” з нескінченної різноманітності буття все нових і нових його якостей за допомогою аналізу через синтез. “Розуміння як процес, – пише С.Л.Рубінштейн, – як психічна мислительна діяльність – це диференціювання, аналіз речей, явищ у

відповідних до контексту якостях і реалізація зв'язків (синтез), які утворюють цей контекст” [15, с.236]. Аналогічного погляду дотримується і Н. Міяку, що трактує одначе розуміння мисленням переміщенням “концептуального ока” в різні точки предмета розуміння [20].

На думку С.Л.Рубінштейна, розуміння тексту відбувається таким самим чином, яким відбувається взагалі виявлення нових властивостей речей - за допомогою включення їх у все нові зв'язки. Так і в тексті до початку його розуміння елементи цього тексту суб'єктивно не входять до контексту, у зв'язки, що їх утворюють. У процесі розуміння ці елементи, включаючись у міжелементні зв'язки, утворюють контекст. Звідси розуміння як психічна діяльність - це аналіз явищ в якостях, що відповідають контексту, і синтез зв'язків, які утворюють цей контекст. Тому, вважає С.Л.Рубінштейн, розуміння не може бути нічим іншим як мислительною діяльністю.

Розуміння як форму мислення розглядають представники концепціонізму (В.Шевчук, Д. Геруланка, Е.Франус). Суть їхнього підходу зводиться до пояснення розуміння як пізнання зв'язків, хоч таке означення не дається ними досить чітко. При цьому ними не виправдано звужується і саме розуміння, яке зводиться по суті до репродуктивного мислення.

В свою чергу, В.Шевчук наполягає на розмежуванні в процесі пізнання власне розуміння і роз'яснення. “Розуміння і роз'яснення – це не два протилежних за своєю сутністю процеси мислення, а два різних процеси мислення. Роз'яснення – це процес приведення себе (спостереження, пізнання змісту) або когось (роз'яснення в дидактичному значенні) до пізнання чогось; розуміння ж є процесом засвоєння для себе, актуалізації цього пізнання. Сутність розуміння складає актуалізація вже пізаної дійсності [18, с. 24].

Однак, розмежування цих понять у автора досить умовне, оскільки неможливо роз'яснювати щось кому-небудь, не розуміючи цього самому. Більш того, вищого рівня розуміння можна досягти саме при роз'ясненні певного матеріалу іншим.

У руслі концепціонізму розрізняють три форми розуміння: смислу, структури і розуміння функції, зумовлені в кожному конкретному випадку тим, на що саме спрямовується увага суб'єкта. З метою пояснення згаданих форм вводяться поняття “стан розуміння”, “процес розуміння” і “акт розуміння”, зіставляючи перше з розумінням чогось у межах повсякденного життя, друге - з явищами мислительного характеру, які ведуть до розуміння суті якогось явища чи предмета, і

третє – із закінченням процесу або власне розумінням. Однак термін “стан розуміння”, на наш погляд, правомірніше співвідносити з рівнем інтелектуальної та емоційної напруженості, оскільки остання відображає готовність суб’єкта до розуміння інформації.

Крім того варто зазначити, що термін “стан розуміння” видається надто статичним щодо характеристики розуміння, яке є процесом, тому його не можна вважати вдалим. Розуміння поділяється надалі на акт розуміння і процес розуміння. Перший стосується актуалізації раніше нагромадженого досвіду “у вигляді розпізнавання, пригадування або відтворювання”, а другий - до розумової дії, що має “тривалість у часі, форму правильного розумового процесу, яка веде до повного розуміння”. Акт розуміння вважається початком процесу розуміння, тому що досягнення ефекту розуміння певною мірою залежить від вчасної актуалізації суб’єктом наявної системи знань і досвіду відповідно до змісту і вимоги інформації [12].

Показано, що процес розуміння здійснюється через низку мислительних операцій та дій. Розуміння зароджується в самому чуттєвому сприйманні і є опосередкованим аналітико-синтетичним процесом, який включає виділення основних елементів певної ситуації, “сміслових віх” та об’єднання їх у єдине ціле [8].

Аналіз, синтез, зіставлення, порівняння, об’єднання – це ті операції, які найчастіше наводяться в літературі при характеристиці механізмів розуміння. Але в деяких випадках йдеться й про неспецифічні операції та дії. Так, представник когнітології В.К. Нішанов вважає, що вихідні дані опрацьовуються за допомогою різноманітних когнітивних операцій, до яких належать розпізнавання та класифікація і ці операції передують розумінню. У разі виникнення необхідності в розумінні, у цей процес включаються не вихідні “сирі” дані, а вже певним чином опрацьовано та структуровані [13].

При аналізі цієї точки зору закономірно виникають питання. По-перше, чому розпізнавання і класифікація не можуть бути включені до характеристики механізмів процесу розуміння як прості операції? По-друге, виходить так, що розумінню передують попередня обробка інформації. Але чому її не можна включити до процесу розуміння як перший його етап?

Розпізнавання і класифікація можуть бути використані для характеристики механізмів процесу розуміння, які поряд з іншими мислительними операціями ведуть до утворення певної цілісності як результату процесу розуміння. Останній починається тоді, коли суб’єкт тільки починає знайомитися з предметом розуміння, кидає на нього перший погляд: розпочинає читати текст чи умову задачі, розглядає креслення і т.д. Якщо припустити, що процесу

розуміння передують якась попередня робота з обробки “сирої” інформації, то тоді неможливо пояснити випадки виникнення розуміння тексту чи розв’язання задачі після першого їх прочитання.

Іноді процес розуміння не правомірно звужують і ототожнюють з окремою мислительною операцією. Як правило, такими операціями є аналіз або синтез. Так, П. Зіфф пропонує розглядати розуміння як аналітичний процес: “Щоб зрозуміти висловлювання, ми повинні чути і розбирати слова. Таким чином ми проводимо морфологічний аналіз висловлювання; воно розбивається на сегменти, декомонується на морфологічні складові. Обробка даних, яка може привести до розуміння, має специфічний характер: це аналітичний процес” [21, с.18].

В тому разі, якщо розуміння починається з аналізу, розпізнавання, то завершується цей процес синтезом (об’єднанням) розрізнених елементів у єдине ціле. У літературі операції синтезу досить часто віддається провідна роль у процесі розуміння, причому відзначається, що “розуміння є радше проблемою синтезу, ніж аналізу” [20, с.2-3]. Це переконливо продемонстровано дослідженнями, в ході яких піддослідним давали в різному порядку набір фраз, що утворюють певний осмислений текст. Ступінь їх розуміння виявлялась у здатності об’єднувати розірвані фрагменти тексту в єдине ціле. Звідси робиться висновок про те, що “розуміння виявляється в побудові зв’язних і цілісних систем” [2, с.5], а для того, “щоб зрозуміти дійсність, потрібно знайти системність, її характерну (і часто ніяк не очевидну), потрібно від її дроблення, аналізу перейти до тих якостей, які характеризують саме цілісну картину” [2, с.6].

Перевагу синтезу віддають саме тому, що синтез завершує аналітичну стадію дослідження, тому й відіграє, на думку дослідників, у процесі розуміння домінуючу роль. Це справедливо як щодо засвоєння й розуміння набутих знань, так і теоретичного осмислення нового емпіричного матеріалу, яке здійснюється в ході наукового дослідження.

Цей висновок підтверджують результати дослідження, проведеного О.К.Тихомировим і В.В. Знаковим [6]. Дослідники виділяють розуміння як один з чинників регуляції наукового пошуку. Етап розуміння-об’єднання відіграє в процесі розуміння найзначнішу роль: його метою є розв’язання суб’єктом мислительної задачі конструювання цілого з частин, а результатом – цілісне розуміння. На думку авторів, операція синтезу відіграє в процесі розуміння провідну роль, підводить підсумок усій попередній роботі думки в розумінні предмета [6].

Аналітико-синтетичною діяльністю вважає процес розуміння і шерг інших психологів [6, 7, 11, 12, 17]. У найбільш схематичному плані їхню точку зору можна сформулювати так: спочатку висувається

припущення щодо смислу інформації, потім відбувається її розчленування, виділення основних елементів; завершує цю роботу об'єднання розрізнених елементів у єдине ціле – знаходження смислу інформації.

Обговорюючи питання щодо різниці між розумінням та мисленням, М.Д.Левітов зазначав: “Різниця між мисленням та розумінням полягає в тому, що розуміння є результат мислення, процес використання наявних знань і тим самим процес застосування тієї роботи думки, яка необхідна була при оволодінні знаннями” [9, с.115].

На думку В.В.Знакова, подібність та відмінність понять “розуміння” та “мислення”, полягають у тому, що розуміння і мислення не завжди виявляються в єдності. Розуміння може відбуватися поза мисленням: у випадках розуміння-пригадування. При потребі ж зрозуміти новий предмет процес розуміння проходить низку етапів і завжди включений в актуальну мислительну діяльність.

Мислення може також протікати без участі розуміння тоді, коли суб'єкт не розуміє місця, ролі виявлених нових сторін об'єкта пізнання в структурі виконуваної діяльності (наприклад, вмикання світла в кімнаті, ми не замислюємося над природою електричного струму, способом його вмикання тощо).

Вважаємо за необхідне зупинитися також на тих фактах, які суперечать поглядам про те, що розуміння якщо не співпадає з мисленням, то відноситься до області мислення. Так, посилаючись на рівні розуміння, деякі дослідники наводять такі випадки, які, здавалося б не можна віднести до мислення. “На найнижчому рівні розуміння зводиться до позначення предмета без будь-якої вказівки на його суттєві ознаки” [6, с. 115].

Деякі психологи [11, 16] розрізняють два види розуміння: безпосереднє та опосередковане. Характерним для безпосереднього розуміння є те, що воно досягається відразу, не вимагаючи зусиль або яких-небудь мислительних операцій і зливається з сприйманням предметів. Опосередковане розуміння розгортається поступово, проходячи низку етапів і ступенів. Воно являє собою складну аналітико-синтетичну діяльність, яка включає мислительні операції.

Однак інші автори [8, 17] заперечують правомірність поділу розуміння на безпосереднє і опосередковане на тій підставі, що “будь-яке розуміння є опосередкованим процесом” [8, с. 53]. Те, що називається безпосереднім розумінням, на їхню думку, в дійсності являє собою ні що інше як “скорочене” розуміння, яке включає в себе “згорнуті” мислительні процеси аналізу або опосередковане досвідом розгорнутого розуміння.

Поділ розуміння на розуміння в широкому та

вузькому значенні використовується і в праці Л.П. Добрава. Розуміння в широкому смислі - це встановлення суттєвих зв'язків або відносин між предметами реальної дійсності за допомогою застосування знань. З цієї точки зору воно є стороною різних пізнавальних процесів, в яких має місце встановлення таких зв'язків: осмисленого сприймання або впізнавання, запам'ятовування або відтворення, уяви або мислення. При цьому Л.П.Добрава погоджується з Г.С.Костюком у визнанні впливу на розуміння емоцій, а також залежності розуміння від особистості загалом.

Розуміння у вузькому смислі є стороною лише мислення, як узагальненого і опосередкованого відображення суттєвих зв'язків між предметами. При спробах визначити специфіку мислення, частіше всього посилаються на те, що на відміну від інших пізнавальних процесів наприклад, сприймання, мислення є процесом опосередкованого відображення дійсності. Однак оскільки будь-яке розуміння здійснюється через або на основі використання наявних знань, необхідно визнати, що і осмислене (“розуміюче”) сприймання, впізнавання тощо також є опосередкованими процесами.

Між рівнем опосередкування мислення і осмисленого сприймання існують суттєві відмінності: перше можна віднести до вищого, а інше – до нижчого рівня опосередкування. У зв'язку з цим на питання про те, чи правомірно стверджувати, що розуміння може бути як опосередкованим, так і безпосереднім, можна дати наступну відповідь. Розуміння як стороною сприймання і деяких інших процесів може кваліфікуватися як безпосередній процес лише в тому випадку, якщо воно розглядається відносно розуміння у вузькому смислі, як стороною мислення і коли є необхідність у спрощенні інтерпретації вказаних процесів. Якщо ж дотримуватися точного смислу терміна “опосередкований процес”, то необхідно визнати, що будь-яке розуміння є саме таким процесом.

У процесі розв'язання задачі мислення включає в себе два тісно пов'язані компоненти: розуміння і розв'язання. Розуміння являє собою встановлення на основі наявних знань зв'язків між даними і даних з запитанням (“сприймаюча” частина процесу), а розв'язання - оперування даними з метою одержання відповіді на запитання задачі (виконавча частина процесу).

Вказані сторони мислення не ізольовані між собою: розуміння умови задачі включає в себе елемент розв'язання у вигляді мислительного оперування даними або побудови мислительної схеми розв'язання, а розв'язання передбачає осмислення тих елементів задачі, над якими здійснюються ті чи інші операції.

Розуміння і розв'язання мають свою специфіку.

Матеріали досліджень проблеми мислення при розв'язанні задач не дають змоги виділити розуміння умови задачі (даних і запитання) як особливий процес, відмінний від власне розв'язання (знаходження відповіді). Розуміння і розв'язання тут виступає як один і той самий процес, який було б правильно визначити загальнішим терміном - "розв'язання".

Вважається, що необхідно спочатку зрозуміти задачу, а вже потім приступати до її розв'язання, тобто до записів, обчислювань тощо. Це цілком відповідає життєвому погляду на розв'язання задачі. У дійсності ж розуміння продовжується в процесі всього циклу розв'язання. Одержавши відповідь на "проміжне" запитання (якщо задача складна), суб'єкт осмислює, розуміє її як нові дані, встановлює зв'язки між ними і наявними даними, знаходить нове і т.д., поки не прийде до остаточної відповіді. Етапи розуміння - від недиференційованого розуміння задачі загалом до все більш диференційованого і глибокого - відповідають етапам розв'язання як такого.

Однак часто розуміння і розв'язання виступають як відносно самостійні явища. Можна, наприклад, правильно зрозуміти задачу, але не зможти її розв'язати. Тут головна трудність полягає не в тому, щоб зрозуміти, що дано і що необхідно знайти, а у вмінні виконати в певному порядку певні дії з даними величинами.

В інших випадках основне, що характеризує мислительну діяльність, складає розуміння. Саме такі випадки, в основному, і були предметом досліджень психології розуміння. Те, що було об'єктом розуміння в цих працях (картини, рисунки, тексти, вчинки людей, механізми) - не є задачами у звичайному смислі: можна сказати, що в них містяться певні дані, але не виникає запитання, причому необхідні дані у цій задачі не відібрані, не відділені від маси інших.

Психологів до цього часу турбує питання про те, чи існує специфічний процес розуміння, відмінний від мислення, яке неодноразово вивчалось в психологічних дослідженнях. І якщо не існує розуміння як специфічний процес, то в чому полягає специфіка розуміння як мислительного процесу?

Трудність розмежування цих понять полягає в тому, що, розуміючи новий об'єкт, суб'єкт розв'язує мислительну задачу. Такі ситуації виникають при необхідності розуміння суб'єктом нових складних об'єктів. Необхідність розкриття властивостей об'єкта вимагає від суб'єкта розв'язання задачі. У таких випадках розуміння і розв'язання так тісно переплітаються, що розрізнити їх практично не уявляється можливим.

В ситуації, коли суб'єкту необхідно зрозуміти новий матеріал, виникає мислительна проблема.

Розуміння усвідомлюється суб'єктом як нерозуміння, тобто незнання того, що необхідне для розв'язання проблемної ситуації. Це є точкою відліку для наступної мислительної діяльності. Далі в процесі переосмислення проблеми, накопичення нових знань про неї, суб'єкт поступово досягає розв'язання і розуміння. У ході цього процесу етапи розуміння проблеми в цілому до все більш диференційованого та глибокого відповідають етапам процесу розв'язання [12, с 78].

Відмітна особливість розуміння як компоненту мислення полягає в тому, що в різних пізнавальних ситуаціях розуміння суб'єктом інформації має неоднакову психологічну природу.

В.В.Знаков виділяє такі форми розуміння, які відрізняються одна від одної: розуміння-впізнання, розуміння-гіпотеза і розуміння-об'єднання.

Про розуміння-впізнання можна говорити в ситуаціях, коли розуміння інформації носить констатуючий характер: суб'єкт обмежується впізнанням факту, актуалізацією його смислу, сформованого в попередньому досвіді. Розуміння в таких випадках являє собою відповідь на запитання: "що це таке?" (незалежно від міри усвідомлення запитання суб'єктом). У результаті в суб'єкта "в умі" відтворюється та предметна ситуація, в яку включена інформація, що підлягає зрозумінню. У працях інших психологів, які займалися дослідженнями процесу розв'язання задач, одержано дані про те, що впізнання є необхідною умовою розуміння задачі, одним з найважливіших компонентів процесу її розв'язання. Наприклад, І.С.Якиманська, на матеріалі дослідження процесу розв'язання геометричних задач, виявила, що для розуміння креслення і умови задачі учні повинні впізнати "взаємопроникаючі" геометричні фігури, тобто такі, що мають частину спільної площі (сторони, кути) [19].

Основу розуміння структури цілісного механізму при розв'язанні технічних задач складають елементи розпізнавання, - вважав М.Д.Левітов. А вже після розпізнавання структури людина починає думати про те, як працює цей механізм, для чого він призначений [9]. В.О.Моляко зазначає, що вже при загальному ознайомленні з умовою конструкторської задачі "для піддослідного важливо насамперед зрозуміти загальний смисл задачі, щоб дати їй попередню оцінку і після першої спроби впізнання він вирішує, знайома йому задача чи ні (оцінка за типом "розв'язував - не розв'язував")" [11, с. 24]. У всіх цих ситуаціях піддослідні чітко усвідомлювали конкретні ситуації задачі і могли пояснити, що саме вони впізнали, тому можна зробити висновок про виникнення у них розуміння-впізнання [11, с. 92-93].

Розуміння-гіпотеза у мисленні суб'єкта реалізується в двох різновидах, зумовлених різницею

в типах пізнавальних ситуацій, які детермінують мислительну діяльність, становлення даної форми розуміння. Деякі пізнавальні ситуації характеризуються тим, що в них представлені обставини, оточуюче середовище певного предмета, який є об'єктом пізнання. Але предмет чітко не представлений, а лише припускається його існування. У цьому випадку предмет стає невідомим мислительної задачі, яку розв'язує суб'єкт.

В інших ситуаціях чітко представлені і події-предмети пізнання, і обставини, в яких вони відбуваються, однак глибоке розуміння такої ситуації не може обмежуватися простою констатацією фактів. Глибоке розуміння подібних ситуацій передбачає усвідомлення суб'єктом або причин, які викликали дану подію, або наслідків, до яких вони можуть привести.

У таких випадках основний зміст мислительної діяльності суб'єкта пізнання складають інтелектуальні дії прогнозування, пошуку невідомого. Характер здійснення прогнозів і зумовлює висування гіпотези про те, що являє собою невідоме ситуації, яку потрібно зрозуміти.

Розуміння-гіпотеза об'єкта пізнання завжди виникає на основі певного припущення, гіпотези. Становлення даної форми розуміння являє собою процес співставлення гіпотези з реальністю, в результаті чого вони, на думку суб'єкта, "співпадають". Підтвердженням цього слугують результати дослідження психологів, які працюють у галузі психології творчості. Зокрема, В.О.Моляко, характеризуючи процес розуміння при розв'язанні конструктивно-технічних задач, зазначає: "...процес розуміння містить у собі висування та розв'язання гіпотез, необхідних суб'єкту для того, щоб зрозуміти конкретні умови" [11, с. 24]. Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що розуміння-гіпотеза - це більш складна форма розуміння, ніж розуміння-впізнавання. Відмінність між ними полягає у складності мислительних операцій та дій, які забезпечують розуміння об'єкта.

Розуміння-об'єднання є найскладнішою з трьох перерахованих форм розуміння. Ця форма містить у собі мислительні операції та дії, які відіграють вирішальну роль в утворенні перших двох форм розуміння.

Дані психології мислення свідчать про те, що в пізнавальних ситуаціях, які вимагають від суб'єкта вміння структурувати частини в ціле, впізнавання та гіпотези слугують засобом, способом об'єднання розрізнених елементів задачі в єдину структуру. Так, С.О.Жекулін, досліджуючи розуміння суб'єктом пристрою незнайомого механізму, пише: "Припущення, які він робить (правильні чи неправильні), є спробами знайти загальну систему взаємодії між частинами приладу, тобто спробами загального синтезу.

Відповідно до наявної у нього гіпотези піддослідний намагається пояснити призначення всіх частин, які він вважає більш-менш важливими" [5, с.454]. У цьому випадку прогнози, припущення стають функціональними містками між частинами приладу, які піддослідному необхідно зв'язати в єдине ціле, щоб зрозуміти пристрій.

У процесі розв'язання розуміння-об'єднання виявляється на завершальних фазах мислительного пошуку. Підґрунтям для виникнення розуміння-об'єднання стають попередні мислительні дії суб'єкта: висування гіпотез, осмислення елементів задачі, встановлення зв'язків між ними тощо.

Виходячи з цього, В.В.Знаков робить наступні висновки: "Одні й ті самі форми розуміння виявляються й у таких видах мислительної діяльності, в яких розуміння складає основний психологічний зміст, і в таких, де воно відіграє допоміжну роль, стає компонентом діяльності. І в тому, і в іншому випадках для виникнення феномена, що аналізується, людина повинна розв'язати деяку мислительну задачу. Те, яка форма розуміння виникає в суб'єкта в конкретній ситуації, зумовлено насамперед характером мислительної діяльності: тим, в які об'єктивні обставини, що вимагають розуміння, потрапляє людина і яку задачу вона розв'язує в цих обставинах" [6, с.97].

Таким чином, розуміння завжди пов'язане з мисленням: воно є, на думку дослідників, однією з форм, властивістю, компонентом мислення. Навіть тоді, коли розуміння виділяють в окремий психічний процес, його ставлять поряд з мисленням.

Узагальнюючи існуючі точки зору на співвідношення понять "розуміння" і "мислення", слід зазначити, що найбільш прийнятним для нас є підхід, який висловлюється переважно більшістю дослідників проблеми розуміння про те, що розуміння має ті самі механізми, що і мислення, і немає ніяких підстав для виділення розуміння в окремий психічний процес. Не існує також розуміння як специфічного виду мислення, воно завжди є компонентом, одним із процесів мислення.

Розуміння і мислення розрізняються не за своїми процесуальними характеристиками, а за результатом, що його одержує суб'єкт у ході процесу. Якщо результат мислення - це розв'язання задачі, то результат розуміння - розуміння задачі. В різних ситуаціях розуміння може змінюватися черговість цих процесів. При розумінні більшості об'єктів, які описуються за допомогою алгоритму, процес має такий перебіг "розуміння - розв'язання" (спочатку задача розуміється, а потім розв'язується); при розумінні нестереотипних, неоднозначних об'єктів перебіг процесу може здійснюватися за іншою схемою "розуміння - розв'язання - розуміння" (розуміння прихованого смислу задачі розуміється лише після її

розв'язання. Остання ситуація характеризує здебільшого процес розуміння творчих задач, коли

з'являється необхідність не тільки осмислення інформації, а й переосмислення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонов А.В. Информация: восприятие и понимание. – К., 1988. – 184 с.
2. Брудный А.А. О диалектике понимания мира // Диалектика познания, понимания, общения. – Фрунзе, 1985. – С. 3-9.
3. Гоноволин Ф.Н. К вопросу о понимании геометрических доказательств учащихся // Известия АПН РСФСР. Вып. 54. – М., 1954. – С. 7-15.
4. Гурова Л.Л. Процессы понимания в развитии мышления // Вопр. психологии. – 1986. – №2. – С. 126-137.
5. Жекулин С.А. Процессы понимания устройства механизмов // Материалы совещания по психологии. – М., 1957. – С. 452-458.
6. Знаков В.В. Понимание в познании и общении. – М., 1994. – 237 с.
7. Корнилов Ю.К. Психологические проблемы понимания. – Ярославль, 1979. – 80 с.
8. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К., 1989. – С. 251-300.
9. Левитов Н.Д. Психология труда. – М., 1963. – 340 с.
10. Максименко С.Д. Роль понимания в процессе решения творческих задач. – К., 1977. – 18 с.
11. Менчинская Н.А. Понимание //

- Психология: Учебник / Под ред. А.А.Смирнова и др. – М., 1956. – С. 263-268.
12. Моляко В.А. Психология конструкторской деятельности. – М., 1983. – 134 с.
  13. Нишанов В.К. Феномен понимания: когнитивный анализ. – Фрунзе, 1990. – 228 с.
  14. Психология мышления. Пер. с англ. и нем. – М., 1965. – 532 с.
  15. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии. – М., 1976. – 416 с.
  16. Смирнов А.А. Психология запоминания. – М., Л., 1948. – 328 с.
  17. Соколов А.Н. Психологический анализ понимания иностранного текста // Известия АПН РСФСР. 1947. Вып. 7. – С. 163-191.
  18. Шевчук В. Объяснение явлений и проблема инсайта // Вопр. психологии. – 1964. – № 3. – С. 111-122.
  19. Якиманская И.С. Восприятие и понимание учащимися чертежа и условия задачи в процессе ее решения // Применение знаний в учебной практике школьников. – М., 1961. – С. 54-137.
  20. Basic processes in reading and comprehension / Ed. by D.Laberge and S.J. Samuels. Hillsdale, New Jersey, 1977. 370p.
  21. Ziff P. Understanding Understanding. Ithaca. London, 1972. 146 p.

Подано до редакції 27.06.08

РЕЗЮМЕ

Рассматривается взаимосвязь процессов понимания и мышления, их специфические особенности. Делается вывод о том, что понимание

имеет те же механизмы, что и мышление, и является компонентом, одним из процессов мышления.

SUMMARY

The article considers interrelation of understanding and thinking, their features. It appears that understanding

has the same mechanisms that thinking does; and the former is a component, a process of thinking.